

Paauglių patirtys heterogeninėse teatro veiklų grupėse: socialinės įtraukties aspektai

Adolescents' Experiences in Heterogeneous Theatre Activity Groups: Aspects of Social Inclusion

Juventa Mudėnienė

Vilniaus kolegija
E. p. j.mudeniene@pdf.viko.lt
<https://ror.org/004gnah66>

Santrauka. Negalią turinčių paauglių ir jų bendraamžių, neturinčių negalios, santykiai dėl menkų bendravimo patirčių pasižymi tam tikromis įtampomis, tad bendros veiklos heterogeninėse grupėse gali formuoti bendrystę bei socialines sąveikas. Kūrybinės raiškos skatina stipriųjų asmenybės pusių bei gebėjimų paieškas, leidžia pasijusti kūrėjais, o ne negalios ribojamais žmonėmis, taip atrandant naujų socialinių vaidmenų. Šiame straipsnyje pristatomu tyrimu aiškinamasi, kokį poveikį paauglių socialinei įtraukčiai turi veiklos heterogeninėje teatro aplinkoje. Tyrimo naujumas pasižymi retrospektyviniu požiūriu: tyrimo dalyviai – jau suaugę žmonės – vertino savo patirtis, vykusias prieš 10–15 metų, bei jų reikšmingumą dabartiniam savo socialiniam gyvenimui, savivokai, profesijai. Remiantis tyrimo rezultatais, paaugliams, turintiems negalią, dalyvavimas heterogeninėse teatro veiklų grupėse atvėrė platesnių socialinių patirčių ir kūrybinių perspektyvų, lėmė didesnę asmens savivertę, suteikė drąsos priimti sprendimus ir rinktis naujas veiklas, suteikė gyvenimui prasmingumo. Pažinus negalią, pasikeitė ir jos neturinčiųjų išankstinės nuostatos, sustiprėjo pasitikėjimas savimi. Tad veiklos heterogeninėje grupėje leido įgyti teigiamų socialinių patirčių visiems dalyviams, patenkino paauglių integralumo poreikį, suformavo vertybines nuostatas, kas turėjo įtakos tyrimo dalyvių profesijos, pomėgių pasirinkimui ir teigiamai gyvenimo kokybei.

Pagrindiniai žodžiai: heterogeninė grupė, negalia, paauglių patirtys, socialinė įtrauktis, teatras.

Summary. Relationships between adolescents with disabilities and their non-disabled peers are characterised by certain tensions due to low communication experiences, so joint activities in heterogeneous groups can have a unique positive impact on each participant, while at the same time building community and social interactions. As creative and artistic activities encourage the exploration of personal strengths and abilities, engaging in them allows young people to feel like creators rather than people limited by disability. In this way, they discover new, meaningful social roles. It is important to find out what is the impact of activities in a heterogeneous theatre environment on adolescents' social inclusion? The novelty of this study is in its retrospective approach: the participants, who are now adults, evaluated their experiences from 10–15 years ago and their relevance to their current social life, self-concept and profession. The aim of the study is to reveal the experiences of members of heterogeneous theatre groups in terms of social inclusion. The objectives of the research are: to find out the experiences of participants with disabilities, to reveal the experiences of adolescence of participants without disabilities, to analyse the experiences of participants in terms of social inclusion. The research methodology

Received: 2024-03-19. Accepted: 2024-04-23

Copyright © 2024 Juventa Mudėnienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

was a qualitative social research approach. Data was collected through semi-structured interviews. The method of inductive thematic analysis was chosen for data analysis. An analysis of scientific sources was carried out. Summarizing the analysis of the research, it should be noted that the participation in the heterogeneous theatre groups created positive social experiences for all participants, shaped their values, influenced their choice of profession, hobbies and had a positive impact on their quality of life. For adolescents with disabilities, activities in these groups opened up wider social experiences and creative perspectives, influenced greater self-esteem and determination in decision-making when choosing new activities, and opened up the meaningfulness of life. The participants without disabilities developed sensitivity to disability, changed their preconceptions about the abilities of their peers with disabilities, and developed closer social connections with them.

Key words: adolescents experiences, disability, heterogeneous theatre, social inclusion.

Įvadas

Paauglių patirtys nusako jų socialinę įtrauktį ir charakterizuoja visuomenę, jos vertybinę esmę. Atviros visuomenės vizija atspindi esamą sociokultūrinę aplinką, kurioje yra įmanoma kiekvieno visuomenės nario savirealizacija (Galkienė, 2023). Deja, paauglystė neretai traktuojama kaip „pereinamasis laikotarpis“, nežvelgiant šiam amžiaus tarpsniui ypač svarbaus įtraukties poreikio, kaip tapatumo išraiškos. Norint integruoti ir organizuoti tas paauglių patirtis, kai asmuo jaučiasi svarbus, būtina ugdyti unikalaus vidinio pasaulio suvokimą, apibūdinantį paauglių kitų visuomenės narių atžvilgiu. Piaget vadino paauglystę privilegijuotu amžiumi, formuojančiu šią savivoką (Inhelder & Piaget, 1955). Visgi, tenka pripažinti, ne visuomet geranoriškas visuomenės požiūris lemia menką paauglio savivertę, sunkina socialinę įtrauktį (Arora, 2022). Pažymėtina, kad paaugliai su negalia patiria didesnę bendraamžių atstūmimą. Tai greičiausiai sietina su galbūt išankstinių nuostatų nulemtu požiūriu į juos, kaip į „kitokius“ (Frizzarin, Demo, & de Boer, 2023).

Negalios neturinčių paauglių išankstines nuostatas veikia patirtys, įgytos heterogeninėje aplinkoje (Vasileiadis, Spyros, & Stagiopoulos, 2021): atsiranda jautrumas negaliai, stiprėja pasitikėjimas savimi, dalijimosi įgūdžiai, užsimezga draugystė (Louw, Kirkpatrick, & Leader, 2020). Tyrėjų nuomone, teatrinių būrelių ar grupių programos gali tapti veiksmingos būtent paauglystėje (Carroll, 2020). Dalyvaujant meninės raiškos veiklose išvengiama rungtyniavimo, kada negalios ribojami žmonės pralaimėtų, saviraiška ir bendradarbiavimas skatina bendravimo barjerų įveiką, socialinę įtrauktį, taip pat atkreipia visuomenės, institucijų, darbdavių dėmesį į žmones su negalia, jų orią, lygiavertę bendrystę.

Minėtame kontekste šio tyrimo naujumas atsiskleidė retrospektyviniu požiūriu: tyrimo dalyviai – suaugę žmonės, kurie vertino paauglystėje, t. y. prieš 10–15 metų, turėtas patirtis bei įžvelgė jų įtaką dabartiniam savo gyvenimui. Tyrimo rezultatai atskleidė paauglystėje patirto kūrybinio bendradarbiavimo heterogeninėje aplinkoje reikšmingumą tiek negalią turintiems, tiek jos neturintiems tyrimo dalyviams. Tai naujas požiūris į kiekvieno paauglio socialinę įtrauktį. Pristatomas tyrimas gali būti naudingas žmonėms, veikiantiems heterogeninėse aplinkose, dirbantiesiems su negalią turinčiais žmonėmis, mokytojams ir neformaliojo ugdymo specialistams, taip pat švietimo pagalbos specialistams, socialinės politikos formuotojams.

Tyrimo tikslas – atskleisti heterogeninių teatro veiklų grupių narių patirtis socialinės įtraukties požiūriu.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti turinčių negalią dalyvių patirtis heterogeninėje teatro veiklų grupėje.
2. Atskleisti dalyvių, neturinčių negalios, patirtis heterogeninėje teatro veiklų grupėje.
3. Išanalizuoti išryškėjusias tyrimo dalyvių patirtis socialinės įtraukties požiūriu.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, pusiau struktūruotas interviu, duomenų analizei naudotas indukcinės tematinės analizės metodas.

Heterogeninių veiklos grupių reikšmingumas paauglių socialinei įtraukčiai: teoriniai aspektai

Kalbant apie socialinę paauglių įtrauktį, išryškėja santykių su bendraamžiais svarba ugdant socialinius įgūdžius (Ceylan, 2009), nes šiame amžiaus tarpsnyje mažėja šeimos įtaka, ir aktualiomis tampa tos socialinės grupės, su kuriomis tapatinamasi. Jaunuoliai priima svarbius pasirinkimus švietimo, užimtumo, seksualumo srityse (Arora, 2022), tačiau turintieji negalią susiduria su didesniais iššūkiais. Savosios tapatybės ieškojimas už šeimos ribų jiems tampa beveik neįmanoma (Maxey & Beckert, 2017), nors jie lygiai taip pat nori jaustis saugūs tarp bendraamžių ir pritapti prie jų, kas svarbu teigiamai asmens psichosocialinei raidai (Guyer, Caouette, Lee, & Ruiz, 2014). Antra vertus, bendraamžių priėmimas greičiausiai sąlygoja aukštesnes socialines kompetencijas, didesnę savigarbą, o atstūmimas – neigiamus jausmus (Guyer et al., 2014). Neretai tai sietina su išankstinių nuostatų, lemiančių didesnę marginalizaciją bei atskirtį, suformuotu „kitoniškumu“. Arora (2022) išskyrė tam tikrą „užburtą ratą“, kai nepozityvus visuomenės požiūris lemia menką neįgalaus paauglio savivertę, vedančią prie asmeninės motyvacijos mažėjimo ir išmokto bejėgiškumo. Nesant teigiamai motyvacijai ir sąmoningumui, socialinė neįgaliųjų įtrauktis tampa neįmanoma.

Pažymėtina, kad išankstinės nuostatos gali keistis, įgyjant daugiau žinių ir patirčių. Heterogeninėje aplinkoje yra stebimas kur kas pozityvesnis neturinčių negalios paauglių požiūris į neįgalius bendraamžius (Vasileiadis, Spyros, & Stagiopoulos, 2021). Bendrų veiklų metu jie mokosi vieni iš kitų, t. y. įgyja gyvenimo įgūdžių: užmegzti santykius su neįgaliaisiais, gerbti jų jausmus ir teises (Ceylan, 2009). Šios patirtys padeda įveikti bendravimo barjerus (Devine & Parr, 2008), įgyti didesnę pasitikėjimą savimi, patirti draugystę (Louw, Kirkpatrick, & Leader, 2020). Moksleiviai, turėję sistemingų veiklų su neįgaliaisiais bendraamžiais, aktyviau įsitraukia ir įtraukia juos į bendras veiklas, atsižvelgia į jų norus (Galkienė, 2013). Pažinimas turi didelės reikšmės vertybiniais jaunuolių pasirinkimams.

Jaunuoliams su negalia veiklos heterogeninėje aplinkoje atveria galimybių užmegzti abipusiu pasitikėjimu grįstus ryšius, ypač vertingus formuojantis asmeninei tapatybei, nepriklausomai nuo negalios apibrėžties (Maxey & Beckert, 2017). Pažymėtina, kad paauglių, turinčių silpnas ir nepastovias socialines sąveikas, įsitraukimui ir savivertei teigiamą įtaką daro įvairesnių veiklų parinkimas (Iorfino et al., 2022) bei jų pritaikymas, atsižvelgiant į fizinės, intelektinės galias (Leahy & Ferri, 2022). Pasak Galkienės (2006),

veiklų įvairovė yra bendradarbiavimo pagrindas. Veikimas skirtingais būdais, turint skirtingų pajėgumų, padeda rezultatyviai siekti bendrų tikslų. Komandinio darbo rezultatai sustiprina reikalingumo jausmą, lygiavertiškumą, pasitikėjimą savimi, taip pat – bendrystę, kuri yra svarbi sėkmingai socialinei įtraukčiai.

Tyrimo organizavimas

Siekiant atskleisti paauglių patirtis heterogeninėse teatro veiklų grupėse, taikyta kokybinė socialinių tyrimų prieiga, pasirinkta tematinė analizė, kaip kokybinio fenomenologinio tyrimo duomenų analizės metodas – nuoseklus, sisteminis darbas su duomenimis, jų kodavimu, tipinių modelių išskyrimu (Žydzžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Šiame tyrime tematinė analizė yra paremta realistine paradigma, išryškinančia patirčių kontekstualumą.

Duomenys apie paauglių patirtis heterogeninėse teatro veiklų grupėse buvo renkami naudojant pusiau struktūruotą interviu, leidžiantį tyrėjui panirti į nagrinėjamus kontekstus (DiCicco-Bloom & Crabtree, 2006). Informantams buvo pateikti šeši atviro tipo klausimai, atsakymai į kuriuos turėjo atskleisti autentiškas dalyvių patirtis ir jas iliustruoti pavyzdžiais:

1. Prašau pasakyti, koks Jūsų socialinis gyvenimas, santykiai su bendraamžiais buvo iki įsitraukiant į teatro veiklas?
2. Gal galėtumėte prisiminti, kokie buvo Jūsų pirmieji įspūdžiai pradėjus veiklas teatre?
3. Kokių teigiamų patirčių galėtumėte papasakoti?
4. Kokių patyrėte neigiamų patirčių?
5. Jeigu Jūsų gyvenime nebūtų buvę šitos patirties heterogeninėje teatro grupėje, kaip manote, ko būtumėte netekęs (-usi)?
6. Ką norėtumėte pats (-i) dar pasakyti?

Interviu vyko tiesiogiai kontaktuojant su kiekvienu tyrimo dalyviu, pasitelkiant kai kurias psichologinio konsultavimo technikas – aktyvų klausymą, prašymą patikslinti savo mintį. Pokalbiai įrašyti skaitmeniniu būdu, apie įrašą tyrimo dalyviai informuoti iš anksto. Ilgiausias interviu truko 51 min, trumpiausias – 26 min 25 s. Tyrimas atliktas 2021 m. liepos mėn.–2023 m. balandžio mėn. Vilniuje.

Atsižvelgiant į pagarbos tyrimo dalyviui principus, užtikrintas savanoriškas dalyvavimas interviu – savo sutikimą kiekvienas informantas patvirtino raštu. Gerbiant tyrimo dalyvių orumą, laikytasi anonimiškumo principų – informantų vardai užkoduoti.

Tematinės analizės metodas neapibrėžia imties dydžio (Žydzžiūnaitė, Sabaliauskas, 2017). Imties aspektai ir tyrimo dalyvių kiekis priklauso nuo iškeltų tikslų, todėl taikoma tikslinė imties atranka (Bitinas, Rupšienė ir Žydzžiūnaitė, 2008). Šio tyrimo imties kriterijai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Imties atrankos kriterijai

Eil. Nr.	Kriterijus
1.	Dalyvavimas heterogeninėje teatro grupėje.
2.	Dalyvavimas heterogeninėje teatro grupėje paauglystės laikotarpiu.
3.	Sutikimas atlikti interviu kontaktiniu būdu.

Naudojantis asmeniniais kontaktais, surastas pirmasis tyrimo dalyvis, toliau tiriamųjų imtis buvo formuojama „sniego gniūžtės“ principu. Tyrime dalyvavo keturi informantai: du iš jų – turintys judėjimo negalią, du – neturintys negalios. 2 lentelėje pristatyta tyrimo dalyvių demografinė charakteristika.

2 lentelė. Tyrimo dalyvių demografinė charakteristika

	A	B	C	D
Dabartinis amžius	21 m.	23 m.	29 m.	28 m.
Amžius, kada pradėjo dalyvauti teatro grupėje	9 m.	7 m.	15 m.	10 m.
Dalyvavimo teatro grupėje trukmė	Tebedalyvauja	8 metus	5 metus	Tebedalyvauja

Tyrimo duomenys analizuoti remiantis tematinės analizės indukciniu požiūriu, kai tyrėjas nuolat sugrįžta prie ankstesnių duomenų, peržiūri kodus, jungia duomenis į temas. Analizuojant duomenis, buvo sekama Braun ir Clarke (2006) išskirtais tematinės analizės etapais. Siekiant užtikrinti tyrimo kokybę ir analizės patikimumą, atlikta tyrimo *trianguliacija*. Laikantis tikslumo analizuojant didelius duomenų srautus, pasitelkti teminiai žemėlapiai. Struktūruojant tyrimo duomenis, teminiai vienetai – kodai – buvo grupuojami į kategorijas ir temas. Pateikiant tyrimo rezultatus, siekiama atskleisti temų ir subtemų prasmes, jas iliustruojant interviu ištraukomis.

Tyrimo rezultatai

Analizuojant paauglių patirtis heterogeninėse teatro veiklų grupėse, duomenys buvo sugrupuoti ir sudarytos keturios tyrimo temos (1 pav.).

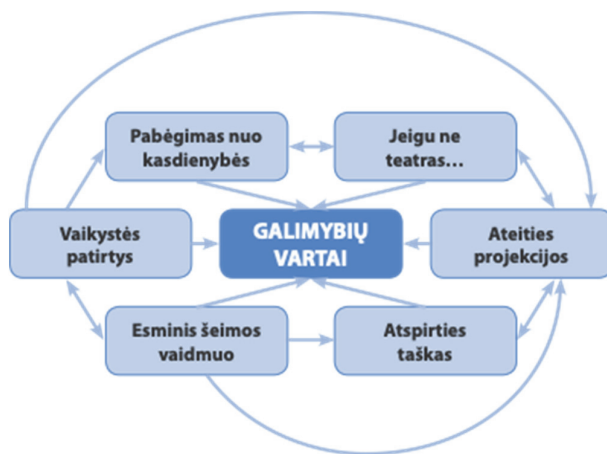
Negalią turinčių paauglių patirtys apibendrintos pirmomis dviem temomis: *Galimybių vartai* ir *Lygiavertės bendrystės ieška*. Trečia ir ketvirta temos – *Arti negalios* ir *Stereotipų griūtis* – sujungė negalios neturinčiųjų patyrimus. Šiame straipsnyje išsamiau pristatomos dvi temos, atspindinčios paauglių socialinių sąveikų ypatumus.

Tema *Galimybių vartai* pasižymi informacinių duomenų gausa ir atskleidžia jaunuolių patirtis, juos supusios aplinkos bei veiklų heterogeninėje grupėje įtaką, atvėrusią platesnių socialinių sąveikų, įvairesnių veiklų ir gyvenimo galimybių bei sąsajų su jaunų žmonių poreikiais.

1 pav. Tyrimo temos ir potemės

Šią temą sudaro 6 potemės: *Atspirties taškas*, *Pabėgimas nuo kasdienybės*, *Vaikystės patirtys*, *Esminis šeimos vaidmuo*, *Jeigu ne teatras...*, *Ateities projekcijos* (2 pav.).

2 pav. Teminis žemėlapis: tema – GALIMYBIŲ VARTAI

Veiklos heterogeninėse teatro grupėse negalią turintiems paaugliams tapo vartais, atvėrusiais galimybių pakeisti iki tol turėtą gan uždara, fizinės negalios ribojamą gyvenimą. Tai tapo proga pabėgti nuo kasdienybės, rasti atspirties tašką į kitokį gyvenimą, išvelgti ateities perspektyvas. Pasak tyrimo dalyvio C, tai sietina su atsivėrusia informacine gausa, drąsa išbandyti save skirtinguose kontekstuose bei stiprėjančiu savarankiškumu: „Aš galėjau savarankiškai rinktis, kas man labiau patinka, ir pats priimti sprendimus.“ Išitraukus į veiklas su bendraamžiais, atsiskleidė teigiami savivertės ir socialinio aktyvumo pokyčiai, pvz., tyrimo dalyvis D atvėrė savo iki tol patirtą negalios stigmatizavimą: „Kai vienas būdavau, tai dar nieko, o kai šalia – įprasti vaikai, tai galvojau: „Kodėl man

taip atsitiko?“ Jis prisiminė priekaištavęs likimui ir jautęs nevilgtį, kai kasdien jausdavo į save – vaiką neįgaliojo vežimėlyje – nukreiptus aplinkinių žvilgsnius, troško jų išvengti, pasislėpti: „Nieko nenorėjau. Tik norėjau ramybės, išsiverkt tyliai.“ Abu informantai turi judėjimo negalią ir naudojami neįgaliųjų vežimėliais. Analizė išryškino šios aplinkybės apibrėžtas jų gyvenimo ribas: vienatvę vaikystėje, atsiribojimą, laipsnišką pripratimą prie negalios ir jos priėmimą kaip gyvenimo normą. Informantas C pabrėžė, kad, negalėdamas kieme su kitais vaikais žaisti judriųjų žaidimų, paniro į knygas. Ši ryšių su bendraamžiais trūkumą pirmiausiai pastebėjo šeimos nariai – išryškėjo šeimos įtaka bei svarba, sietina su neįgalaus vaiko savivertės formavimu(si). Informanto D atmintin įstrigo drąsinantis šeimos požiūris, kad neįgaliojo vežimėlis nėra pretekstas jaustis nelaimingu ar nevertingu, svarbiau – asmeninis žmogaus atsparumas ir noras gyventi: „Mano šeima, mama nelygino manęs, kad *tu* – *neįgalus*. Buvo taip, kad visi – lygūs.“ Pabrėždamas motyvuojančią šio požiūrio įtaką įsitraukti į teatro veiklą, informantas prisimena, kad ten patyrus pirmąsias sėkmes „gyvenimas kitoks pasidarė – geresnis, pilnesnis. Nebe tarp namų sienų.“ Svarbūs tapo draugiški santykiai su bendraamžiais.

Pažymėtina, kad paauglių, turinčių negalią, patirtys atskleidė stiprų lygiavertiškumo poreikį ir pastangas rasti saviraiškos būdų, galinčių nustumti negalią į antrąjį planą ir leisti pasijusti lygiaverčiais: „Kartais paklausia žmonės, kaip tu jautiesi? Sėdi vežimėlyje... Tai sakau: „Čia visur – debesys (mosteli į kojas vežimėlyje), o čia (rodo į galvą) – viskas gerai. Bendrauju kaip normalus žmogus!“ Šiame kontekste atsiveria partnerystės svarba. Informantas C atskleidė savipagalbos dvasią, vyravusią teatre: „Būdavo visiškai natūralu, kad vieni kitiems padėdavo, ten būdavo visiškai bendrumo jausmas. Ką mes darom? Ką kiekvienas iš mūsų gali daryti? Tarpusavio ryšiai jautėsi – žmogiški, teisingi ryšiai. Ar tu – su negalia, ar tu – be negalios. Ir tai buvo be galo svarbu.“

Analizuojant veiklų heterogeninėje aplinkoje poveikį dabartiniam tyrimo dalyvių gyvenimui, abu informantai pabrėžė, kad, neturėdami minėtų paauglystės patirčių, dabar gyventų uždaresnį, ribotą socialinį gyvenimą, pvz., D mintys: „Koks aš būčiau be teatro? Geras klausimas. Tikriausiai, uždaras. Čia tai tikrai. Nebendraujantis (taip) kaip dabar...“ Taip pat užsimenama apie galimą užstrigimą tenkinant kasdienius poreikius, nepakankamą savo talentų ar fizinių gebėjimų suvokimą, menkas galimybes rasti bendraminčių, nuobodų gyvenimą. Akivaizdžiai išsiskyrė C interviu duomenys, atskleidę nedingusį jo poreikį įsitraukti ir dalyvauti klubinėse-kūrybinėse veiklose. C neslėpė susiduriantis su tam tikrais fiziniais negalios nulemtais sunkumais, bet teigė išgyvenantis euforiją: „Mano darbas yra bendrauti su žmonėmis ir dar – kurti tą veikėją, kuriuo tampu! Tai labai varginantis reikalas – vaidinti vežimėlyje, bet tai yra tiesiog kaifas!“ Pažymėtina, kad tyrimo dalyvis D taip pat tebedalyvauja kūrybinėse veiklose, iki šiol yra teatro narys.

Tema *Arti negalios* sujungė paauglių, neturinčių negalios, patirtis ir apėmė penkias potemes: *Šeimos įtaka, Bendraamžių reakcijos, Negalios pažinimas, Teatro trauka, Ateities punktyrai* (3 pav.).

3 pav. Teminis žemėlapis: tema – ARTI NEGALIOS

Analizuojant paauglių, neturinčių negalios, interviu duomenis, atsiskleidė skausmingos dalyvių asmeninių tarpusavio santykių formavimosi patirtys, vertybių perkainavimas ir gilesnis savęs pažinimas. Tai turėjo įtakos jų apie neįgalius žmones turėtų išankstinių nuostatų iki įsitraukiant į teatro veiklas pasikeitimui.

Informantai, kalbėdami apie savo patirtis už teatro sienų, patvirtino nevienareikšmes bendraamžių reakcijas, sužinojus apie dalyvavimą šioje grupėje. Pvz., A pabrėžė patyrusi neįgaliosios menkinančią poziciją: „Jeigu pasisakydavau draugėms, kad vaidinu TEN, tai labai rimtai į tai nežiūrėdavo: ai, neįgalūs su tavim, tai čia jau nieko rimto nebus.“ Skaudinantį bendraamžių ironiją sukėlė abejonių dėl prasmės dalyvauti teatre ir minčių iš jo pasitraukti: „Norėjau viską mesti. Gėdinausi, kad su jais esu, bet mane močiutė sustabdė.“ Kaip matyti, šeimos narių palaikymas ir pritarimas labai svarbu asmeniniams paauglių sprendimams. Būtent mamos patarta ir kita tyrimo dalyvė įsitraukė į teatrą. Informantė B prisiminė, kaip pasikeitė jos, iki tol bijojusios neįgaliųjų ir bendravimo su jais, požiūris po savaitės stovykloje drauge su negalią turinčiais bendraamžiais: „Pirmas dienas ne su kiekvienu bendravau, buvau uždaresnė. Ir jau prie vidurio tos stovyklos priėmiau juos visus ir supratau, kad tie žmonės yra verti daugiau, nei mes apie juos manome.“ Tyrimo dalyvei A atmintin įstrigo nuostaba patirtais tarpusavio santykiais: „Jie visi yra atviri! Jie – atviresni, nei kiti. Jie nebijo pasakyti, kas yra blogai.“ Pažymėtina, kad, kalbėdama apie dalyvavimo heterogeninėje grupėje poveikį, A pabrėžė atsiradusią drąsą viešai kalbėti: „O dabar aš galiu kalbėti apie neįgalius žmones ir vertinti juos kaip lygiaverčius ir vertus pagarbos, nes patyriau tai ir esu jiems dėkinga.“

Šiame kontekste itin reikšmingai atsiskleidė bendros kūrybinės raiškos svarba socialinėms jungtims. Kūrybinio mozaikos principo reikšmę patvirtino informantas C: „Mes darėme meną visais įmanomais kampais, tai visi buvome reikalingi. Su visais savo skirtumais, su galėjimais ir negalėjimais. Tos veiklos pamažu suaugdavo į vieną reginį, ir mes visi suaugdavome į vieną organizmą. Nebematėme negalios. Ir tai teikė didžiausią džiaugsmą.“ Visi tyrimo dalyviai pažymėjo teatrinio žanro patrauklumą ir tinkamumą dalyvių įvairovei. Jų teigimu, reikia ieškoti raiškos būdų, suteikiančių galimybių geriau vieniems kitus pažinti ir įsitraukti į procesus lygiavertiškai, jaučiantis svarbia vaidinimo ir realaus gyvenimo dalimi.

Diskusija

Paauglių patirčių heterogeninėse teatro veiklų grupėse analizė patvirtino mokslinių šaltinių įžvalgą, kad jaunuoliai, turintys negalią, patiria socialinių apribojimų ne tik dėl fizinių ar intelektualinių ypatumų, bet ir dėl vis dar egzistuojančių nepozityvių socialinių nuostatų. Tyrimo dalyvių patirtys, ypač A interviu duomenys, atskleidė, kad nepažįstantys negalios paaugliai skeptiškai ir nepagarbiai žiūri į neįgaliųjų gebėjimus, nes daugeliui yra svarbi jų reputacija aplinkoje ar grupėje, kuriai save priskiria (Badaly, Schwartz, 2012). Tai liudija tyrimo dalyvės A pavyzdys: noras nebedalyvauti heterogeninėje grupėje buvo bendraklasių ironiško požiūrio, kurį ji skausmingai išgyveno, pasekmė. Nepaisant to, ji nepasidavė ir liko būti arčiau neįgaliųjų. Akivaizdu, kad išankstinės nuostatos, atsiradusios iš nežinojimo ar net baimės, gali keistis atsidūrus palankioje heterogeninėje terpėje (Vasileiadis, Spyros, & Stagiopoulou, 2021). Tai rodo tyrimų duomenys bei iliustruoja dalyvės B patirtas vidinis virsmas vasaros stovykloje: nuo baimės iki suvokimo, kad „jie yra tokie, kaip ir mes.“ Šiuo aspektu itin aktualus ir vertingas norvegų mokslininkų tyrimas, kurio esminė koncepcija – atskirti negalią nuo žmogaus asmeninių gebėjimų (Ørjasæter, 2017). Ši vertybinė nuostata atskleidžia pokyčių, kurie skatintų stiprinti visuomenės požiūrį, orientuotą į asmenį ir į aplinką, o ne į diagnozes ir stigmas, poreikį.

Savosios tapatybės ieškojimas yra svarbus visiems paaugliams, turintiesiems negalią – taip pat. Todėl šiame amžiaus tarpsnyje yra aktualios socialinės jungtys, mažinančios atstūmimo baimę. Tyrimo dalyvis D atvėrė savo išgyventos vienatvės įveiką kūrybinėse veiklose: „Toks lūžis įvyko mokykloje, nes buvo muzikos mokytojai geri. Dar – teatro būreliai. Ten sutikau savo žmonių. Tada aš pradėjau gyventi.“ Iorfino (2022) tvirtina, kad įvairesnės veiklos daro teigiamą įtaką jaunuoliams, turintiems silpnesnių ir nepastovių socialinių sąveikų. Šiame kontekste išryškėja kultūrinių-meninių veiklų, pasižyminčių įvairove ir sąlygojančių bendrystę, potencialas. Dalyvavimas jose praplečia paauglių socialinį ratą (Arora, 2022), kuris sietinas su augančia savigarpa, pasitikėjimu, partneryste. Tyrimo dalyvis D pabrėžė šių savybių reikšmingumą: „Žmonės tiki manim ir pasitiki teatrinėse veiklose. Visur, kur dalyvauju, manim pasitiki, ir tai mane motyvuoja.“ Emocinis fonas gali lemti įsitraukimą arba pasitraukimą iš veiklų (Blakemore, Mills, 2014). Tyrimo dalyvės A pasirinkimas likti su neįgaliais bendraamžiais, nepasiduoti bendraklasių pašaipoms patvirtino tokį požiūrį. Antra vertus, neįgaliesiems jų reikalingumui įrodyti yra svarbūs santykiai su neturinčiais negalios. D įvardijo šių sąveikų prasmingumą pasaulio įvairovės kontekste: „Su sveikais žmonėmis tu išmoksti, kad nesvarbu, jog esi kitoks, šiam pasauliui visokių reikia.“ Galima teigti, kad socialinio konteksto pasirinkimai paauglystėje yra neišvengiami kiekvienam jaunuoliui, tačiau tik gilesnis pažinimas, vykstantis heterogeninėje aplinkoje, gali keisti nepozityvias visuomenės nuostatas.

Išvados

Paauglių patirtys heterogeninėje teatro veiklų aplinkoje atvėrė dalyviams vertingų tarpusavio sąveikų. Paaugliai, turintys negalią, įgijo platesnių socialinių ryšių, bendravimo,

bendradarbiavimo įgūdžių, patyrė pozityvių savivertės pokyčių, rado drąsos kokybiškai naujoms ateities perspektyvoms. Neturinčių negalios paauglių ištraukimas į šias veiklas sugriovė stigmatizuojančias išankstines nuostatas į neįgaliuosius. Artimas negalios pažinimas sietinas su gilesne jaunuolių savianalize, brandesniu požiūriu į socialinę įtrauktį bei savo vaidmeniu joje. Galima teigti, kad palankių sąlygų sudarymas kūrybinėse aplinkose leidžia negalią turintiems paaugliams peržengti vidinius barjerus ir būti traktuojamiems kūrėjais, visavertėmis asmenybėmis. Tai keičia vertybinį požiūrį į kiekvieną žmogų bendruomenėje ir valstybėje, skatina lygiavertę socialinę įtrauktį.

Literatūra

Arora, S. (2022). Understanding the Needs of Adolescents with Disabilities in the Developing World and the Role of Teachers. *Bayan College International Journal of Multidisciplinary Research (A Peer Reviewed International Journal)*, 2(1)73–78.

Badaly, D., Schwartz, D., & Gorman, A., H. (2012). Social Status, Perceived Social Reputations, and Perceived Dyadic Relationships in Early Adolescence. *Social Development*, 21(3), 482–500. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2011.00646.x>

Bitinas, B., Rupšienė, L., Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.

Blakemore, S. J., & Mills, K. L. (2014). Is Adolescence a Sensitive Period for Sociocultural Processing? *Annual Review of Psychology*, 65(1), 187–207. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115202>

Braun, V., Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. DOI:10.1191/1478088706qp063oa

Carroll, R. (2020). An Exploration into the Success and Improvement of Drama-Play Programs for Individuals with Autism Spectrum Disorder. Fort Worth, Texas: Texas Christian University.

Ceylan, Ş. (2009). Vineland Validity-Reliability Study for Social-Emotional Early Childhood Scale and Examination of the Influence of Creative Drama on Five-Years Old Children's Social-Emotional Behaviors Who have been Attending to the Preschool Training Institutions. Gazi University.

Devine, M. A., & Parr, M. G. (2008). “Come on in, but not too Far:” Social Capital in an Inclusive Leisure Setting. *Leisure Sciences*, 30(5), 391–408. <https://doi.org/10.1080/01490400802353083>

DiCicco-Bloom, B., & Crabtree, B. F. (2006). The Qualitative Research Interview. *Medical Education*, 40(4), 314–321. DOI:10.1111/j.1365-2929.2006.02418.x

Frizzarin, A., Heidrun, D., & de Boer, A. A. (2023). Adolescents' Attitudes Towards Otherness: The Development of an Assessment Instrument. *European Journal of Special Needs Education*, 38(1), 141–150. DOI:10.1080/08856257.2022.2037822

Galkienė, A. (2006). Mokinių, turinčių specialiųjų poreikių, iššūkiai integruoto ugdymo paradigmai Lietuvoje. *Pedagogika*, 84, 146–152.

Galkienė, A., Nedzinskaitė-Mačiūnienė, R., Bujanauskienė, V., Juodvalkienė, R., Markevič, A. A., Lauciuviene, A., Pavilovič-Jančis, A., Vyšniauskienė, A., Tutkienė, I., Šaliamoras, M. P. (2023). *Universalaus dizaino mokymuisi gairės: mokymosi sėkmės kelias kiekvienam ir kiekvienai*. Vilnius: Kopa.

Guyer, A. E., Caouette, J. D., Lee, C. C., & Ruiz, S. K. (2014). Will they like me? Adolescents' emotional responses to peer evaluation. *International Journal of Behavioral Development*, 38(2), 155–163. <https://doi.org/10.1177/0165025413515627>

Inhelder, B., & Piaget, J. (1955). *De la logique de l'enfant à la logique de l'adolescent* [from the Logic of the Child to the Logic of the Adolescent]. Paris: Presses Universitaires de France.

Iorfino, F., Carpenter, J. S., Cross, S. P. M., Crouse, J., Davenport, T. A., Hermens, D. F., & Yee, H. (2022). Social and Occupational Outcomes for Young People Who Attend Early Intervention Mental

Health Services. A Longitudinal Study. *Medical Journal of Australia*, 216 (2), 87–93. DOI:10.5694/mja2.51308

Leahy, A., Ferri, D., 2022, Barriers and Facilitators to Cultural Participation by People with Disabilities: A Narrative Literature Review. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 24(1), 68–81. DOI:10.16993/sjdr.863

Louw, J. S., Kirkpatrick, B., & Leader, G. (2020). Enhancing Social Inclusion of Young Adults with Intellectual Disabilities: A Systematic Review of Original Empirical Studies. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 33(5), 793–807. DOI:10.1111/jar.12678

Maxey, M., & Beckert, T. E. (2017). Adolescents with Disabilities. *Adolescent Research Review*, 2(2), 59–75. DOI:10.1007/s40894-016-0043-y

Ørjasæter, K. B., & Ness, O. (2017). Acting Out: Enabling Meaningful Participation among People with Long-Term Mental Health Problems in a Music and Theater Workshop. *Qualitative Health Research*, 27(11), 1600–1613. DOI:10.1177/1049732316679954

Vasileiadis, I., Spyros, K., & Stagiopoulos, P. (2021). Changing the Attitudes of High School Students Towards Intellectual Disabilities: The Contribution of a Social Coexistence Programme. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 21. DOI:10.1111/1471-3802.12498

Žydzūnaitė, V., Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai. Principai ir metodai*. Vilnius: Vaga.